

terminów, które nawiązywałyby do tej kategorii? Zdaniem autora, „wynika to z wiedzy bohaterów narracji o tym, kim jest Jezus” (s. 243).

Po czwartym rozdziale odnajdujemy krótkie *Zakończenie*, któremu autor nadał tytuł *Rola świadectwa Ojca w teologii czwartej Ewangelii* (s. 251-253). Ks. Ledwoń podsumowuje wyniki swoich badań, ukazuje specyfikę tematu świadectwa u Jana w zestawieniu z synoptykami oraz podkreśla wagę i znaczenie świadectwa Ojca o Synu dla struktury i teologii czwartej Ewangelii. Można mieć wrażenie, że zakończenie jest dość lakoniczne i pozostawia pewien niedosyt, zwłaszcza w zestawieniu z wcześniejszymi, bardzo pogłębianymi i obszernymi analizami i wnioskami.

Na końcu znajduje się bogata bibliografia (s. 255-266), poprawnie sporządzona i podzielona na kodeksy, ewangeliarze i inne księgi liturgiczne, wydania krytyczne, konsultowane przekłady, dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i źródła patrystyczne, źródła judaizmu, pomoce filologiczne i wstępy, komentarze i opracowania. Po bibliografii znajdziemy indeks autorów (s. 267-271) oraz dwa streszczenia w języku włoskim i angielskim.

Podsumowując, chciałbym podkreślić, że omawiana publikacja jest niezwykle cennym wkładem w poznanie teologii czwartej Ewangelii. Stanowi bardzo rzetelne i konsekwentne metodologicznie studium egzegetyczne i teologiczne zagadnienia świadectwa Ojca o Synu w Ewangelii Janowej. Nie jest tylko zwykłym zebraniem dotychczas przeprowadzonych badań, ale owocem samodzielnych poszukiwań naukowych autora, które pozwalają formułować nowe wnioski i oryginalne rozwiązania czy sugestie teologiczne. Stanowi wymowne świadectwo erudycji autora, jego dobrego warsztatu egzegetycznego oraz znajomości teologii czwartej Ewangelii. Warto także zauważyć, że książka została napisana bardzo poprawnym językiem, komunikatywnym i zrozumiałym także dla szerszego grona odbiorców.

Jestem przekonany, że książka ks. Dawida Ledwońa jest kolejnym pięknym świadectwem rzetelnej pracy oraz głębokiej refleksji egzegetycznej i teologicznej polskich biblistów. Z pewnością przyczyni się do lepszego poznania czwartej Ewangelii odczytanej jako jedyny w swoim rodzaju zapis świadectwa Boga Ojca o Synu Jezusie Chrystusie, które wskazuje na „nieprzerwaną aktywność Boga w dziejach zbawienia” (s. 253) oraz „służy podkreśleniu w nich absolutnej nowości, jaką jest przyjście Syna Bożego, a zwłaszcza Jego śmierć i zmartwychwstanie, przez które Ojciec i Bóg Jezusa staje się także Ojcem i Bogiem dla uczniów Chrystusa” (s. 253).

Ks. Paweł Podeszwa

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

„Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 54,1 (2021), s. 122-124

Ks. Marcin Worbs, *Chrystocentryzm w liturgii w ujęciu Josefa Andreasa Jungmanna*, Opole 2019, ss. 229

Autorem recenzowanej książki jest dobrze znany w środowisku teologiczno-liturgicznym w Polsce ks. Marcin Worbs, ceniony i rozpoznawalny znawca twórczości

niemieckich teologów – z Romano Guardinim na czele. Omawiana publikacja dedykowana została przez niego zagadnieniu chrystocentryzmu w liturgii, wydobytemu z twórczości Josefa Andreea Jungmanna. Dociekania i wnioski opracowane oraz przedstawione przez ks. Worbsa stanowią cenny wkład w rozwój polskiej teologii liturgicznej, której jednym z wielkich pionierów i krzewicieli był właśnie Jungmann – jeszcze w okresie ruchu liturgicznego, podczas Soboru Watykańskiego II i po jego zakończeniu. Trafnie zatem, jak stwierdza autor monografii, uważa się go za jednego z prekursorów, współtwórców oraz promotorów soborowej i posoborowej reformy liturgicznej. Słusznie widzi się w nim jednego z ojców soborowej konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* i człowieka soborowego przełomu (por. s. 14, 15), który postulował potrzebę nieustannego rozwoju liturgii w łączności z tradycją (zob. s. 17).

W opublikowanej monografii podjął się ks. Worbs opracowania rozwijanej przez Jungmanna (autora ponad trzystu publikacji) teologii liturgicznej w aspekcie chrystocentrycznym. Oznacza to, że przebadał on twórczość tego wielkiego teologa pod kątem wydobywania przez niego i wskazywania na obecne w tekstach liturgii rzymskiej akcenty chrystologiczne.

Cała treść monografii zbudowana jest z sześciu rozdziałów, poprzedzonych obszernym wstępem (s. 7-26) i zamkniętych syntetycznym zakończeniem (s. 207, 208). We wstępie autor wprowadza czytelnika w meritum przeprowadzonego studium, zapoznaje zwięźle z życiem i naukową aktywnością Jungmanna oraz jego twórczością teologiczno-liturgiczną. Precyzuje też, które z wymienionych dzieł Jungmanna posłużyły mu za źródła dostarczające wiedzy na studiowany i badawczo potraktowany temat chrystocentryzmu w liturgii rzymskiej (szczególnie liturgii eucharystycznej), jak też opisuje zastosowaną metodę postępowania badawczego oraz przedstawia zwięźle treść poszczególnych rozdziałów. W pierwszym z owych rozdziałów (s. 26-57) prezentowane są główne linie chrystocentryzmu Jungmanna. Najpierw – okazuje się – Jungmann skupia uwagę czytelników jego dzieł na Chrystusie prezentowanym jako Centrum chrześcijańskiej wiary, następnie zaś zaznajamia z wiedzą o istocie relacji, jaka zachodzi między chrystocentryzmem i teocentryzmem. Dalsze części tego rozdziału traktują o centralnym miejscu Chrystusa w chrześcijańskiej sztuce oraz o wysuwanych przez Jungmanna postulatcie o potrzebie chrystocentryzmu w nauczaniu Kościoła i ewangelicznym przepowiadaniu. W dwóch ostatnich punktach pierwszego rozdziału skupia ks. Worbs uwagę na osobie Chrystusa Arcykapłana, który staje się prawdziwie obecny w liturgii i w niej jako taki doświadczany jest przez jej uczestników. W kolejnych dwóch rozdziałach, czyli w drugim (s. 59-89) i trzecim (s. 91-116), autor zwraca uwagę na teologiczne treści i historyczne konteksty kluczowych typów modlitw liturgicznych, stosowanych zarówno w liturgii sakramentów, jak i w liturgii godzin. Chodzi o modlitwy kierowane do Boga *per Christum*, jak też o modlitwy kierowane *ad Christum*. Zostały tu więc opracowane zagadnienia traktujące o Chrystusie jawiącym się w modlitwie liturgicznej jako Pośrednik między Bogiem i ludźmi lub jako Adresat takiej modlitwy. Czwarty rozdział monografii (s. 117-160) dedykowany jest problematyce odnoszącej się do Chrystusa, który stanowi istotne centrum Eucharystii. Po zwróceniu uwagi na obecność Chrystusa w mszy św. i na rolę odgrywaną w niej przez Niego, omawia się kwestie odnoszące się do prawdziwej Jego obecności w Najświętszym Sakramencie. Eksponowany jest przy tym dziękiczynny, ofiarniczy i anamnetyczny wymiar Eucharystii, jak też poruszona zostaje kwestia sakramentalnego uobecniania w niej zbawczego dzieła Chrystusa. W polu zainteresowania piątego rozdziału (s. 161-186) znalazła się chrystocentryczność roku liturgicznego. Najpierw refleksja skoncentrowana jest na samej tajemnicy Chrystusa, stanowiącej zasadniczą treść roku liturgicznego, a potem podkreślone zostaje znaczenie niedzieli w życiu wierzących – jako dnia Paschy

Chrystusa. Dalsza część piątego rozdziału odnosi się do celebrowania dzieła i osoby Chrystusa w wielkanocnym i bożonarodzeniowym cyklu roku kościelnego, a także w uroczystość Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata. W ostatnim – szóstym – rozdziale książki (s. 187-205) dokonał autor poszerzenia refleksji ściśle teologicznej o wymiar kulturowy, jako że zaprezentował sposób rozumienia przez Jungmanna akcentów chrystologicznych w symbolach, w zróżnicowanych obrzędach i zwyczajach poszczególnych grup chrześcijan.

Całość opracowania zamyka ks. Worbs zakończeniem (s. 207, 208), z którego bije klarowne przeświadczenie, że chrystocentryczna refleksja Josefa Andreeasa Jungmanna może stanowić drogowskaz i zachętę do podejmowania dalszych poszukiwań oraz wysiłków zmierzających do duchowej odnowy życia w dobie współczesnej sekularyzacji. Ważną funkcję w recenzowanej książce spełniają podsumowania zamieszczone na końcu każdego z sześciu wyżej omówionych rozdziałów.

Warto jeszcze na koniec wspomnieć o tym, że obszerna jest bibliografia, jaką autor wykorzystał, po jaką sięgnął podczas prac badawczych nad omawianym w książce zagadnieniem, zamieszczając jej wykaz na końcu publikacji. Wykaz ten świadczy o tym, że szerokie było spektrum literatury, którą w badaniach nad obranym zagadnieniem autor przestudiował lub w sposób pogłębiony przekonsultował. W wykazie tym prezentuje się dokumenty Kościoła, źródła (czyli obszernie zaprezentowane dzieła Jungmanna), opracowania i literaturę pomocniczą. Całość publikacji zamyka angielskie streszczenie oraz spis treści po angielsku i po polsku.

W omówionej książce ks. Marcina Worbsa otrzymaliśmy bardzo wartościową i dobrze opracowaną pod względem merytorycznym oraz formalnym publikację. Utwierdza nas ona w przekonaniu, że najlepszym sposobem na odkrywanie teologicznego bogactwa liturgii jest wspólne jej przeżywanie w wierze i wspólne reflektowanie nad jej głębią. Metodą na penetrowanie tej głębi jest dla wierzących w Chrystusa przykładanie serca do liturgii, będącej niewyczerpanym źródłem modlitwy (*lex orandi*), z której wytryska i dzięki której umacnia się wiara Kościoła (*lex credendi*). Stąd kierunek badań, jak też zaproponowaną przez ks. Worbsa metodologię dociekań i argumentacji oraz podpowiadanych nam wniosków ocenić trzeba jako słuszne, uzasadnione i bardzo ubogacające podejście.

Ks. Andrzej Żądło
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Teologiczny